

BÖLMƏ V. BEYNƏLXLAQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏR

UOT 339.9

Lalə Allahverdi qızı CABBARLI
Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin doktorantı

AVROPA BİRLİYİ (AB) ÖLKƏLƏRİNDƏ AQRAR SEKTORUN VERGİ TƏNZİMLƏNMƏSİ MEXANİZMİ

Xülasə

Məqalədə Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatının rolu müəyyənənənşdirilmişdir. Eyni zamanda Avropa İttifaqına daxil olan ölkələr üzrə aqrar sektorda vergilərin tənzimlənməsi, vergi dərəcələri, vergi güzəştləri, təşviq və subsidiyalar araşdırılmışdır. Bir sıra Aİ ölkələrinin aqrar sektora düşən vergi yükünün illər üzrə dinamikası tərtib olunmuşdur.

Açar sözlər: aqrar sektor, gəlir, vergi, Avropa İttifaqı, vergi tənzimlənməsi.

Giriş

Kənd təsərrüfatında vergitutma vergi siyasətinin mühüm aspekti olmaqla yanaşı, iqtisadi və sosial məqsədlərə çatmağa imkan verən dövlət gəlirlərinin formalaşmasına təsir vasitələrindən biri kimi qəbul edilir. Dünyada aparıcı kənd təsərrüfatı istehsalçılarından biri Avropa Birliyidir. AB üçün kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın əsas prioritet istiqamətlərindən biridir. Son illərdə tədqiqatçılar (M.Soliwoda, J.Pawlowska-Tyszko, 2014) aqrar sektorun vergi tənzimlənməsini iki əsas yanaşma ilə fərqləndirmişlər. Bu iki əsas yanaşmaya ümumi və xüsusi vergi sistemi aid edilmişdir. Eyni zamanda AB ölkələrində təsərrüfat gəlirlərinin hansı qaydalara əsaslanaraq hesablanması müəyyənənənşdirilmişdir. Böyük Britaniya, Avstriya, İrlandiya, Almaniya və İtaliyada kənd təsərrüfatında vergi sisteminin tənzimlənməsi araşdırılmışdır (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018; Gruzziel, Kinga, Raczkowska, Małgorzata, 2018). Kənd təsərrüfatının vergi modelinə nəzər yetirsək burada 2 əsas modeli görürük: Britaniya və Kontinental model (Gruzziel, Kinga; Raczkowska, Małgorzata, 2018). Bundan əlavə olaraq kənd təsərrüfatına yönəldilmiş güzəştlərinə görə AB kənd təsərrüfatı üçün xüsusi güzəştli vergi sistemi olan ölkələrə, kənd təsərrüfatına məhdud güzəştlər verilən ölkələrə, kənd təsərrüfatına vergi güzəşti tətbiq edilməyən ölkələrə bölünmüşdür (M.Soliwoda, J.Pawlowska-Tyszko, 2014). Bu da onu deməyə əsas verir ki, AB-yə aid olan ölkələrin hər birində kənd təsərrüfatının vergi tənzimlənməsindəki yanaşmalar fərqlidir. Avropa Birliyinin vergi siyasətinin əsas məqsədi səmərəli vergi sistemlərinin qurulmasına şərait yaratmağa çalışmaqdır.

Aİ ölkələrində kənd təsərrüfatı

Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələrinin təcrübəsində kənd təsərrüfatına vergi qoyma modeli bir-birindən fərqlənir. Torpaq vergisi vahid vergi forması kimi müəyyən edilir. Aİ ölkələrində fermerlər, ümumiyyətlə, digər sosial və peşə qrupları ilə eyni vergi qaydalarına tabedirlər.

Kənd təsərrüfatı vergisi bir çox Avropa ölkələrində tətbiq edilir və hər hansı bir ölkədə tətbiq olunan vergi sisteminin bir elementidir. Aİ-də istifadə olunan vergi sisteminin struktur elementləri müxtəlif xarakterinə görə aşağıdakı qaydada təsnifləşdirilir: gəlir vergisi, sərvət vergisi, mənfəət vergisi, istehsal vergisi və qarışıq forma.

Aİ ölkələrində vergi sistemlərinə iqtisadi, sosial və siyasi proseslər təsir edir. Qeyd etmək olar ki, çoxsaylı dəyişikliklərə baxmayaraq, bu sistemlərdə qüsurlar mövcuddur və hələ də onların yeni

iqtisadi şəraitə uyğunlaşması üçün davamlı dəyişikliklər tələb olunur. Əksər ölkələrdə aqrar sektorun vergi tənzimlənməsinə istiqamətlənmiş ayrıca fiskal alətlər mövcud deyildir. Buna baxmayaraq, fermerlərə digər sahibkarlıq subyektlərindən fərqli şəkildə münasibət göstərilir. Elmi ədəbiyyatlarda aqrar sektorun vergi xərcləri anlayışına vergi sistemi tərəfindən kənd təsərrüfatı sahəsinə tətbiq edilən güzəştlər və davranışlar kimi elementlər aid edilir. Əslində aqrar sektorun vergi tənzimlənməsi iki əsas yanaşma ilə fərqləndirilir:

Ümumi vergi sistemi - aqrar sektor iştirakçıları digər sahibkarlıq subyektləri kimi eyni vergi qaydalarına tabe olur.

- Stimullaşdırıcı fiskal alətlərin və güzəştlərin nəzərdə tutulmadığı vergi tənzimlənməsi (məs, Finlandiya);

- Investisiyanın təşviqi üçün güzəştlərin və imtiyazların nəzərdə tutulduğu vergi tənzimlənməsi (məs, Hollandiya, İspaniya, Belçika, Böyük Britaniya, İrlandiya, Danimarka, İsveç, Slovakiya).

Xüsusi vergi sistemi- aqrar sektor iştirakçılarının vergi yükünün məqsədilə yalnız fermerlərə aid edilən ayrıca vergi qaydalarıdır (Avstriya, Almaniya, Fransa, İtaliya, Polşa).

Aqrar sektorda gəlir vergiləri arasında fərqlənmə çoxsaylı meyarlara əsaslanır. Lakin ən çox ümumi meyar verginin tutulduğu vergi bazasıdır. Vergi bazasının hesablanmasında 2 metoddan istifadə edilir. Birinci metodda, fermerlərə tətbiq edilən vergi onların təsərrüfat fəaliyyətindən, torpaq və əmlakın ölçüsündən bilavasitə asılı olur. Digər metodda isə vergi tutulmaları təsərrüfatın istehsal və ya maliyyə nəticələrinə əsaslanır. Aİ ölkələrində təsərrüfat gəlirlərinin hesablanması aşağıdakılar əsasında həyata keçirilir:

- Təsərrüfatın operativ və mühasibat uçotu sənədləri əsasında;
- Sadələşdirilmiş uçot və qeydiyyat sənədləri əsasında;
- Ev təsərrüfatının ölçüsü (əkin sahəsi və heyvan başının sayına görə) əsasında;
- Digər qiymətləndirmə metodları (məs, satış dövriyyəsinin həcminə görə) vasitəsilə.

AB ölkələrində fermerlərin mühasibat uçotunun aparılması ilə bağlı öhdəlikləri müxtəlifdir. Məsələn, Niderlandda fermerlərə sahibkar kimi davranılır. Bu ölkədə fermer təsərrüfatlarında mühasibat uçotu aparılması üçün uçot qeydlərinin operativ aparılması tələb olunur. Digər ölkələrdə (məs, Fransa, Almaniya) sadələşdirilmiş uçot sistemindən istifadə edilir. Bundan əlavə, bir sıra ölkələrdə (Avstriya, Almaniya və s.) təsərrüfatların bir qisminə uçot və qeydiyyat aparılmır və bu fermerlərin qarşısına tələb kimi qoyulmur. Belə ki, bəzi ölkələrdə fermer təsərrüfatlarında icbari uçotun aparılması təsərrüfat gəlirlərinin müəyyənənənşdirilməsi ilə bağlı ciddi problemlərin yaranmasına səbəb olur. Nəticədə, ehtimal edilən gəlir vergitutmanın əsası kimi qiymətləndirilir.

Kənd təsərrüfatına yönəldilmiş güzəştlərinə görə AB ölkələri üç qrupa bölünür:

- 1) Kənd təsərrüfatı üçün xüsusi güzəştli vergi sistemi olan ölkələr;
- 2) Kənd təsərrüfatına məhdud güzəştlər verilən ölkələr;
- 3) Kənd təsərrüfatına vergi güzəşti tətbiq edilməyən ölkələr (M.Soliwoda, J.Pawlowska-Tyszko, 2014).

Aİ ölkələrində kənd təsərrüfatı vergisinin iki modeli mövcuddur: Britaniya və kontinental.

Britaniya modelində qeyri-kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərlə yanaşı, kənd təsərrüfatı sahəsindən əldə edilən gəlirlərdən də vergi tutulur. Bu model torpaq sahələri kiçik müəssisə qruplarının mülkiyyətində olan ölkələrdə tətbiq edilir. Bu modeldə vergi bazasına təsir göstərən amillər üzrə tənzimləyici normativlər müəyyən olunur. Bütün bunlarla yanaşı, ölkənin vergi siyasətindən asılı olaraq, yalnız kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadə olunan torpaq sahələri əmlak vergisindən azad edilir.

Kontinental modeldə isə kənd təsərrüfatı istehsalından əldə edilən gəlirdən, mənfəətdən və ələcə də sərvətdən (bioloji aktivlərdən) vahid vergitutma bazası ilə vergi tutulur. Bu modeldə sadələşdirilmiş və qarışıq formalar fərqləndirilir. Sadələşdirilmiş kontinental modelində gəlir və torpaq vergisi tətbiq edilir. Bu modeldə gəlirin müəyyənənənşdirilməsində iki fərqli metoddan istifadə olunur. Tətbiq olunan metodlardakı fərqlər işin xarakterindən deyil, onun çeşidindən irəli gəlir. Kiçik

miqyaslı kənd təsərrüfatı istehsalı üçün sadələşdirilmiş gəlir vergisinin müəyyənəşdirilməsi metodlarından (faizlə çıxılan xərclər, gəlirin hesablanması standartları, kadastr gəlir metodu) istifadə olunur. Daha böyük ölçülü kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən əldə edilən gəliri müəyyənəşdirmək üçün real metodlardan istifadə olunur.

İngiltərənin vergi qanununa əsasən kənd təsərrüfatı fəaliyyəti kommersiya fəaliyyəti kimi təsnifləşdirilir. İngiltərədəki fermerlərə maliyyə məsələlərində digər vergi ödəyicilərlə eyni münasibət göstərilir.

İrlandiyada, İngiltərədə olduğu kimi, kənd təsərrüfatından əldə olunan gəlir digər mənbələrdən gələn gəlirlə eyni şəkildə qiymətləndirilir və fiziki gəlir vergisi tutulur. Tərəfdaşlıq (kooperativ və s.) şəklində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı müəssisələri vergiyə cəlb edilmir, lakin səhmdarların əldə etdiyi dividendlər vergitutma bazasını təşkil edir.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər fəaliyyət nəticələri ilə bağlı uçot və qeydiyyat aparmaqla mükəlləf olsalar da, mühasibat uçotu aparılması onlardan tələb olunmur. Mühasibat uçotu dövrünün sonunda (vergi ilinin sonunda inventar) inventar hesabı hazırlamaq vergi ödəyicisinin borcudur. Səhmlərin alış və satış dəyəri bazar əsasında müəyyən edilir. Fermerlər, digər vergi ödəyici qrupları kimi, vergitutmadan azad olunan məbləğdən əlavə olaraq, sosial müavinətlərdən də istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Avstriya, Almaniya və İtaliya kənd təsərrüfatına güzəştli vergi rejiminin tətbiq olunduğu Aİ ölkələri arasındadır. Avstriya vergi sistemində əsasən fiziki şəxs tərəfindən aparılan kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərindən əldə edilən gəlirdən vergi tutulur. Kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirin miqyasına görə progressiv qaydada (0-50% aralığında) gəlir vergisinə cəlb edilir. Hüquqi şəxs şəklində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı müəssisələrinə 25% dərəcəsində korporativ (mənfəət) vergi tətbiq edilir.

Almaniyanın vergi sistemində kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən tutulan vergilər gəlir bölgüsünün diferensiallığına əsaslanır. Digər tərəfdən, kənd təsərrüfatı istehsalçılarında vergi güzəştləri, uçot xidmətlərində stimullaşdırma tədbirləri, güzəştlər və azadolmalar da tətbiq edilməkdədir. Almaniya vergi sistemində kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən əldə olunan gəlir üç metoddla müəyyənəşdirilir:

1) Saxlanılan uçot qeydləri əsasında (cari ilin sonundakı bölmənin aktivləri ilə əvvəlki ilin sonundakı aktivləri arasındakı fərq, müvafiq olaraq hər hansı mənfəət və ya zərər); bu zaman illik ticarət dövriyyəsi 600 min avro, əkinə cəlb olunmuş torpaq sahəsinin dəyəri 25 min avro, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin səhmlərindən əldə etdiyi dividendin həcmi 60 min avro həddini aşmayan təsərrüfatlar ƏDV-dən azad olunurlar.

2) Şəxsi vəsaitləri əsasında (sadələşdirilmiş hesablarla); bu zaman kənd təsərrüfatı istehsalçıları öz gəlirlərindən bu məqsəd üçün sərf etdiyi xərcləri çıxmaqla, yaranmış fərqi vergi orqanları özünə təqdim edir.

3) Xətti hesablanma metodu əsasında; kənd təsərrüfatı müəssisəsinə heyvandarlığın inkişafı məqsədilə verilmiş (50 baş limitini aşmamaq şərti ilə) heyvanların baş sayı, ümumi torpaq sahəsinin həcmi (20 hektarı aşmamaq şərti ilə), bu aktivlərdən əldə etdiyi ümumi gəlirləri (30 min avro məbləğinə qədər).

Alman vergi sistemi progressiv vergi sistemində malikdir. Belə ki, vergi dərəcələri 0-45% arasında dəyişir. Vergidən azadolma vergi ödəyicisinin kateqoriyasından asılı olaraq, bütün vergi ödəyicilərinə, o cümlədən, fermerlərə aid ola bilər. (Gruziel, Kinga; Raczkowska, Malgorzata, 2018)

İtaliya Milli Statistika İnstitutu (ISTAT) tərəfindən 2016-cı ildə İtalyan təsərrüfat quruluşu araşdırması kənd təsərrüfatı sahələrinin sayında nəzərəcarpacaq dərəcədə azalma (2013-cü ilə nisbətən 22% azalma və 2010-cu ildən bu yana 29% azalma) qeydə almışdır. Burada kənd təsərrüfatı sektoru əsasən kiçik ölçülü sahibkarlıqla xarakterizə olunur.

2016-cı ildə 1 145 705 təsərrüfat var idi ki, bunun da 94% -i fərdi təsərrüfatlardır. Qalan təsərrüfatlar digər hüquqi formaları götürür, yəni korporativ təsərrüfatlar 1% və digər formalar 5%.

İtaliyada vergi gəlirlərinin əsas mənbələri şəxsi gəlir vergisi (IRPEF), korporativ gəlir vergisi (IRES) və əlavə dəyər vergisidir (ƏDV). Şəxsi gəlir vergisi bütün fiziki şəxslər tərəfindən ödənilir,

korporativ gəlir vergisi isə fəaliyyət göstərdikləri iqtisadi sektordan asılı olmayaraq hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilir. Əlavə dəyər vergisi malların və xidmətlərin bütün istehlakçıları tərəfindən ödənilir. Bu vergilər milli səviyyədə ödənilir və gəlirləri dövlət, bölgələr və bələdiyyələr arasında bölüşdürülür. (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018)

İtaliyada kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərindən əldə edilən gəlir vergilərə cəlb edilir, lakin bu fəaliyyət növü üçün vergi güzəştləri də nəzərdə tutulmuşdur. İtaliyada kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün təsərrüfatların əldə etdiyi gəlir əmlak gəlirləri kimi təsnifləşdirilir.

İtaliyada vergiyə cəlb edilə bilən gəlirlər aşağıdakı kateqoriyalar üzrə təsnifləşdirilir: torpaqdan əldə olunan gəlir, kənd təsərrüfatından gəlir və əmlakdan əldə olunan gəlir. Bu kateqoriyada sadalanan torpaqdan əldə olunan gəlirlər qrupunda torpaq kadastrına daxil olan bütün torpaqlar gəlir gətirdiyi prinsipi mövcud olduğundan kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmır.

İtaliya vergi sistemində əsasən, kənd təsərrüfatı qurumlarına məxsus torpaqlar əmlak vergisindən azad edilmişdir. İtaliyalı vergi ödəyicisi üçün vergidən azad olunan məbləğ təxminən 8000 avrodur. İtaliyanın vergi qanunvericiliyinə əsasən, fermerlər də daxil olmaqla, gəlir vergi ödəyiciləri vergi tutulan gəlirdən ailə üzvlərinin yaşayışı ilə bağlı aşağıdakı xərclərin çıxılmasına yol verilməkdədir:

-həyat yoldaşı və uşaqlar üçün xərclər- həyat yoldaşı üçün 800 avroya qədər, uşaqlar üçün 800 avro miqdarında;

- vergi ödəyicisinin müalicəsi ilə əlaqədar xərclər, təxminən 150 avrodan yüksək; (bela xərclərin 19%-i miqdarında);

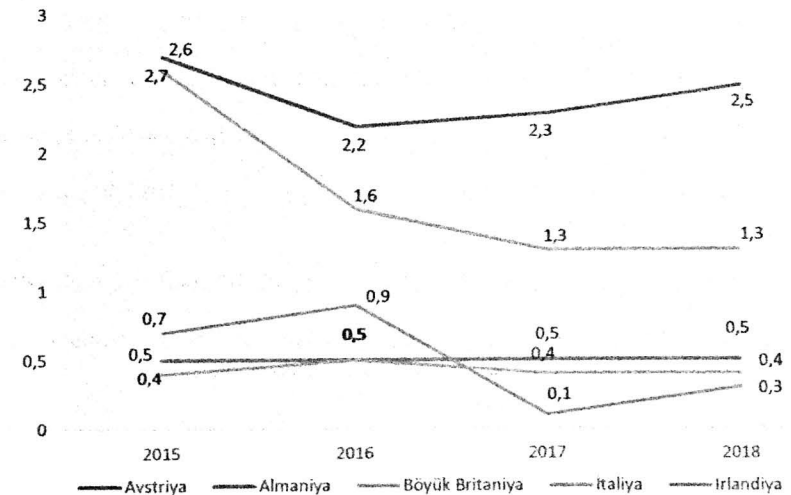
- mənzil almaq üçün ipoteka kreditinin faiz məbləği;

- həyat və qəza sığortası üzrə sığorta ödənişləri;

- orta və ali təhsil, həmçinin sonrakı təlim kursları sahəsindəki təhsil xərcləri;

- 5-18 yaşlı uşaqların idman fəaliyyətlərinə sərf olunan xərclər. (Gruziel, Kinga; Raczkowska, Malgorzata, 2018)

АІ üzrə bir sıra ölkələrdə aqrar sektora düşən vergi yükünün illər üzrə dinamikası (milyon avro)

Mənbə: Aİ-nin statistik bülletenlərində ictimaiyyətə açıqlanan məlumatlar (ec.europa.eu) əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Yuxarıdakı qrafikdə qeyd olunmuş Avropa İttifaqı ölkələrinin siyahısında aqrar vergitutmanın Britaniya modelinə məxsus 2 ölkə və kontinental modelə məxsus 3 nümunəvi ölkənin statistik göstəriciləri dinamik şəkildə təsvir olunmuşdur. Belə ki, Böyük Britaniya və Almaniya kimi inkişaf etmiş ölkələrdə vergi yükünün çəkisi 0.4-0,5% aralığında nisbətən sabit qalmaqdadır, eyni zamanda İrlandiyada bu göstərici 0.1-0.7 civarında qeyri-stabil dəyişiklik göstərir. İtaliyada aqrar sektora düşən vergi yükü 2015-ci ildə 2.7% olsa da, illər üzrə azalaraq 1.3%-ə qədər enmə müşahidə edilmişdir. Bu azalma tendensiyası Avstriyada nəzərə çarpsa da, son iki il ərzində fermerlərə düşən yenidən vergi yükünün artım tempinə keçid etdiyi vurğulanmalıdır. İki modelə xas olan Avropa İttifaqı ölkələrinin mövcud vəziyyətinin təhlilindən belə qənaətə gəlmək olar ki, vergi yükü sabit və ya azalan dinamikası olan ölkələrdə fermerlərin gəlirlilik səviyyəsi və onlar arasında tərəfdaşlıq səviyyəsi də dəyişir. Çünki, vergi yükü nə qədər az və ya sabit olarsa, fermerlər kənd təsərrüfatı fəaliyyətində geniş təkrar istehsal yaratmağa meyilli ola bilirlər.

Tədqiqatın nəzəri hissəsində qeyd olunduğu kimi, vergitutma prosesinə dövlət və cəmiyyətin maraqları baxımından 2 prizmadan yanaşılması məqsədmüvafiqdir.

Nəticə

Məqalədə kənd təsərrüfatı müəssisələri və fermer təsərrüfatları üzrə Avropa Birliyinin bəzi seçilmiş ölkələrində vergitutma məsələlərindən bəhs olunmuşdur. Aparılan tədqiqat işi nəticəsində aşağıdakı nəticələr verilmişdir:

- Aİ ölkələrinin əksəriyyətində kənd təsərrüfatı müəssisələri (təsərrüfatlar) hüquqi şəxs yaratmadan ailə təsərrüfatları şəkildə fəaliyyət göstərir və fərdi gəlir vergisi üstünlük təşkil etməkdədir. Kənd təsərrüfatı istehsalının spesifik xüsusiyyətini və təbii iqlim şəraitindən asılılığını nəzərə alaraq vergi sistemlərində yaranan zərərin və ya kapital xərclərinin dəyərini vergi tutulan gəlirdən çıxmaq hüququ kimi güzəştlər və azadolmalar mövcuddur.

- Sadələşdirilmiş mühasibat uçotu AB-nin kənd təsərrüfatı üzrə müəyyənlanmış vergi sistemlərində ən çox istifadə edilən mənbə hesab olunur. AB-nin vergi strukturlarında kənd təsərrüfatına dəstək vergi azadlığı ilə məhdudlaşdırılır, əksinə, iqtisadi fəaliyyətlərini stimullaşdırmaq üçün vergi ödəyicilərini həvəsləndirən müəyyən asanlaşdırma və təkmilləşmələr də nəzərdə tutulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Gruziel, Kinga; Raczkowska, Małgorzata, (2018) The Taxation of Agriculture in the European Union Countries
2. M.Soliwoda, J.Pawlowska -Tyszko (2014) Agricultural Taxation In Poland Vs. Solutions In Selected Eucountries
https://lufb.llu.lv/conference/economic_science_rural/2014/ESRD_33_2014_Finance_Taxes-99-107.pdf
3. Taxation in agriculture
[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/CA/APM/WP\(2018\)30/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/CA/APM/WP(2018)30/FINAL&docLanguage=En)
4. European Commission <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>

Лала Аллахверди кызы Джаббарли
докторант Центра Аграрных Исследований

Механизм налогового регулирования аграрного сектора в странах Европы (ЕС)

Резюме

В статье определяется роль сельского хозяйства в экономике стран Евросоюза. Одновременно исследовалось налоговое регулирование, налоговый учет, налоговые льготы, поощрения и субсидии в аграрном секторе стран входящих в ЕС. Динамика налоговой нагрузки на аграрный сектор в ряде стран ЕС составлена по годам.

Ключевые слова: налог, сельскохозяйственный сектор, доход, Европейский Союз, налоговое регулирование.

Lala Allahverdi Cabbarli
doctoral student of the Center for Agrarian Research

Agricultural sector tax regulation mechanism in European (EU) countries

Summary

The article identifies the role of agriculture in the economics of EU countries. At the same time, tax regulation, tax rates, tax discounts, incentive and subsidies in the agricultural sector of the EU member states were explored. The dynamics of the tax burden on the agricultural sector of a number of EU countries over the years has been compiled.

Key words: tax, agriculture sector, income, European Union, tax regulation.